

PROBLEMATIKA STANJA IN VARSTVA NEPREMIČNE ETNOLOŠKE DEDIŠČINE V REPUBLIKI SLOVENIJI

Zakon o varstvu kulturne dediščine (Ur. l. RS 7/99) določa v 2. členu pojem kulturne dediščine: "Kulturna dediščina (v nadaljnjem besedilu dediščina) so območja in kompleksi, grajeni in drugače oblikovani objekti, predmeti ali skupine predmetov oziroma tista ohranjena materializirana dela, ki so rezultat ustvarjalnosti človeka in njegovih različnih dejavnosti, družbenega razvoja in dogajanj, značilnih za posamezna obdobja v slovenskem in širšem prostoru, katerih varstvo je zaradi njihovega zgodovinskega, kulturnega in civilizacijskega pomena v javnem interesu".

Zakon ne opredeljuje posameznih zvrsti kulturne dediščine posebej, zlasti ne etnološke, pozna pa varstveno skupino *naselbinski in etnološki spomenik*. Kadar ima kulturna dediščina elemente, s katerimi ji dokažemo kontinuiteto ali posamezno stopnjo kulturnega ali civilizacijskega razvoja oziroma so ti kakovostni dosežek ustvarjalnosti, lahko dobi ta dediščina status kulturnega spomenika. V 6. členu obravnavanega zakona so etnološki spomeniki "območja, stavbe, skupine stavb, predmeti vsakdanje rabe in oblikovani izdelki, ki izpričujejo način življenja in dela Slovencev, pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti ter drugih ljudstev na območju Slovenije". "Naselbinski spomeniki so mestna ali vaška naselja ter deli naselij, ki so najznačilnejši in posebej pomembni dosežki v oblikovanju prostora."

Pri strokovnih nalogah v varstveni dejavnosti sodelujejo tudi etnologi, ki uveljavljajo in uvajajo vanjo poleg povsem materialnih, tehnoloških in širših humanističnih vidikov obravnave kulturne dediščine poudarjen etnološki vidik. V praksi je obseg strokovnega zanimanja etnološke vede še vedno pogosto neustrezno enačen z ljudsko kulturo, ki jo razumemo kot razmeroma samostojno kulturno strukturo podložniškega razreda v fevdalizmu. Sodobni etnološki interes smiselno širi svoje področje delovanja prek ozke tradicionalne vsebine 'ljudskega stavbarstva' na preučevanje vsakdanjega življenja na podeželju, na trgih in v mestih, ki se v materializirani obliki najbolj opazno odraža v tamkajšnjih objektih. Zaradi tradicije in iz povsem praktičnih razlogov pa se nekateri raziskovalci usmerjajo na obravnavo posameznih kulturnih elementov, npr. v stavbarstvo na podeželju, drugi v urbano etnologijo itd.

Bistveni vidiki sodobne etnologije sta postala še posebno zgodovinskost in razvojno gledanje na predmet obravnave. Poudarek torej ni več na kulturnih

sestavinah, temveč na odnosu vseh poklicnih, socialnih, lokalnih in najrazličnejših drugih skupin ter njihovih članov do vsakokratnega kulturnega in naravnega okolja. Z razširitvijo predmeta sodobnega etnološkega zanimanja na kulturne pojave vseh družbenih in poklicnih skupin ter načina vsakdanjega življenja nosilcev teh kulturnih pojavov je prišlo do vsebinske širitve pojma kulturne dediščine in preseganja anahronizma varstvene prakse. Ta razmejuje posamezne spomeniške zvrsti glede na značilne lastnosti, ki izhajajo iz tradicionalnih usmeritev posameznih strok, kot npr. arheologije, arhitekture, etnologije, krajinarstva, umetnostne zgodovine, urbanizma, zgodovine, zgodovine tehnike. Željeno preseganje pomeni intenziviranje interdisciplinarnega pristopa k celostni obravnavi dediščine.

Glede na sodobne usmeritve etnologije in zakonske definicije ugotavljamo, da obsega delo etnologa konservatorja obravnavo nepremične kulturne dediščine, posebno vsebinsko opredeljene kot dediščine vsakdanjega življenja, ne pa 'etnološke dediščine', ki jo uporabljamo v praksi kot mašilo pri opredeljevanju našega rednega dela.

Sčasoma se je zavedla celo širša strokovna javnost, da delokrog etnologov konservatorjev obsega tudi vprašanja usmerjanja poselitve, prenove naselij in oblikovanja novogradenj, seveda vse v interdisciplinarnem smislu in bolj posredno. Pri prenovi mest, trgov in vasi se je že ob koncu sedemdesetih let oblikovala jasna vloga etnologa med ostalimi strokami. Skratka: le etnologi lahko ustrezno predstavijo kontinuiteto in različne načine bivanja v konkretnih lupinah in okoljih. Te predloge lahko dodatno argumentiramo z zahtevami za urejevalce prostora, ki jih zasledimo v Konvenciji o varstvu stavbne dediščine Evrope (Granada 1985), ratificirani 1993, in v Priporočilu o varstvu in prenovi podeželske stavbne dediščine (Strasbourg 1989). Gradivi obvezujeta načrtovalce, da koordinirajo strategijo za celovito zaščito in prenovu grajene in naravne dediščine, ki naj temelji na celovitem sistemu načrtovanja, ta pa naj združuje tudi dve neločljivi sestavini dediščine na podeželju, zemljo in arhitekturo. Morda danes vse bolj odkrivamo dejstvo, da je prav etnologija v primerjavi z ostalimi osrednja veda v konservatorstvu, ki celo spodbuja celovit pristop pri obravnavi kompleksnih varstvenih nalog in pri celoviti obravnavi razvoja večjih varovanih območij ter podeželja.

Bistveni poudarki organiziranosti varstvene službe

Če preskočimo pregled varstvene organiziranosti v nekdanjih skupnih državah, bi opozorili na leto 1974, ko je s spremenjeno ustavno ureditvijo varstveno področje z vsem kulturnim življenjem prešlo v izključno pristojnost posameznih republik. Takratni novi zakon o naravnih in kulturnih dediščinah je postavil varovanje na raven celotne družbene skupnosti. Med pomembnejše novosti tega zakona uvrščamo (poleg že obstoječega pojma spomenik) širok pojem dediščine, varovane le

prek različnih planskih, predvsem prostorskih aktov lokalnih skupnosti. Ker je bilo varstvo in načrtovanje skoraj izključno v rokah lokalnih skupnosti, se je zaradi odsotnosti višjih ravni nadzora nad uveljavljanjem javnega interesa strokovna varstvena vloga izgubila.

V tistem času so se izoblikovale kakovostne osnove konservatorskih standardov in načinov strokovnega dela. Leta 1982 se je od Zavoda odcepil Restavratorski center, ki je deloval do tedaj v okviru njegovih restavratorskih delavnic. Za posamezna širša varstvena območja so bili ustanovljeni javni zavodi, za Triglavski narodni park in regijska parka Kozjansko ter Škocjanske jame. Od vnovične izločitve varstva narave leta 1994 se je Zavod, nekdanji vrhovni organ v strukturi spomeniškega varstva, preimenoval v Upravo RS za kulturno dediščino. Poleg Arhiva Slovenije in novega, samostojnega Inšpektorata za kulturno dediščino deluje kot organ v sestavi Ministrstva za kulturo.

Ker so parki kot obsežnejša varovana območja postali naravovarstvena kategorija in ostaja v njih varstvo kulturne dediščine v senci varstva narave, je bilo v letih 1996/97 določenih 60 območij kompleksnega varstva kulturne dediščine v odprtem prostoru. Ta območja pomenijo kulturnodediščinski ekvivalent kategoriji naravnih parkov in predstavljajo posebno kategorijo urejanja prostora in razvoj regije po načelih razvoja, prijaznega do kulture, trajnostnega razvoja.

Ključne novosti zakona iz leta 1999 so predvsem ločitev varstva narave od varstva kulturne dediščine in centralizacija enotnega sistema varstvene službe z vzpostavitvijo Javnega zavoda, ki združuje regionalne zavode in Restavratorski center. Težišče odgovornosti za varstvo kulturne dediščine se je preneslo z lokalnih skupnosti na državo; zakonsko varovanje dediščine je zagotovljeno z vpisom v zbirni register dediščine, ki je osnova za uveljavljanje javnega interesa. Novi zakon je opredelil kategorizacijo kulturnih spomenikov glede na državni in lokalni pomen ter uzakonil že delujoč Inšpektorat za kulturno dediščino.

Povzemamo le bistvene naloge spomeniškovarstvene stroke, že tradicionalno vključene v našo dejavnost: osnovna naloga je evidentiranje dediščine, sledijo inventarizacija in priprava dokumentacije po mednarodnih konvencijah ter izdelava topografij za objavo in dosjejev za arhiv. Najbolj pomembna sta vrednotenje in priprava gradiv za prostorske dokumente in za razglašanje spomenikov. Aktivna konservatorska dejavnost v smislu zakonskih načel obsega izdelavo konservatorskih programov in strokovni nadzor nad obnovitvenimi deli. Za ustrezno delovanje predvideva zakon tudi izobraževanje in popularizacijo stroke.

Kulturne spomenike varujemo z akti o razglasitvi za kulturni spomenik na občinski oziroma državni ravni, pri čemer občine in republika tudi prevzamejo del skrbi za ohranitev spomenika.

Objekte in območja naravne in kulturne dediščine varujemo z ustrezno rabo, s pogoji urejanja v prostoru in fizičnega urejanja objektov oziroma območij, ki jih zagotovimo z ustreznim vključevanjem dediščine v prostorske sestavine planov in prostorske načrte. V osemdesetih letih 20. stoletja so namreč obveznosti s širšo vsebino varstva nosile občine, kulturne in zemljiške

skupnosti, kjer so usklajevali, določali obseg in vrsto nalog ter združevali sredstva za te dejavnosti. S prenehanjem samoupravnega sistema dogovarjanja je na začetku devetdesetih let preteklega stoletja še posebno v mestih s stanovanjskimi skupnostmi izostal ne posebno, a vseeno utečen sistem načrtovanja in izvedbe prenove stavbne dediščine.

Kulturna dediščina, ki jo etnologi prepoznavamo kot pomembno, zahteva celostno varstvo. Samo matična stroka lahko zagotovi neposredne varstvene ukrepe, ki pa sami še ne zagotavljajo njene trajne ohranitve in izvajanja njene kulturne vloge. To omogoča le celostno varstvo z vključitvijo obnovljenih objektov v fizično okolje današnje družbe, s pripravo programov za njihovo ponovno oživitev in usposobitev. Žal se celostno varstvo ne izvaja zaradi okostenele samozadostnosti in nepovezanosti sektorjev državne uprave pri potrebnih skupnih nalogah.

Zdaj država, v okviru svojih resornih ministrstev, in občine neusklajeno in nepovezano namenjajo, poleg osveščenih lastnikov, sredstva za izvedbo posameznih obnovitvenih ali tudi posameznih intervencijskih posegov na kulturnih spomenikih na podeželju.

Stanje dediščine vsakdanjega življenja na podeželju in predlogi za izboljšanje

Nezavidljivo stanje dediščine vsakdanjega življenja na podeželju je rezultat neurejenih ravni, ki pa se v mnogih vsebinah pogosto prepletajo.

Na zakonodajni ravni ugotavljamo pomanjkanje, nedorečenost in neusklajenost zakonov, še posebno odsotnost hierarhije zakonov v novi državi, kot npr. varstvenega s cestnim, sanitarnim, protipožarnim. Pri varstveni zakonodaji opazamo predvsem omejenost pravic imetnikov etnoloških spomenikov, nujnost širitve finančnih ugodnosti in uvajanja sankcij za kršitelje varstvenega zakona.

Na strokovni ravni je še posebno pomanjkanje usposobljenih strokovnjakov in interdisciplinarnosti. Po drugi strani pa opazamo neusklajenost, nepovezanost, odsotnost ustrezne metodologije, neupoštevanje strokovnega dela itd.

Na ravni davčno-kreditne politike še posebej opozarjamo na nestimulativnost v prid varstvenih posegov tako lastnikov kakor izvajalcev.

Na izvajalski ravni ugotavljamo predvsem pomanjkanje izvajalcev tako za posege kakor tudi za gradiva zanje.

Na lastniški ravni prevladuje nepoznavanje dela varstvene dejavnosti in negativen odnos do nje.

Na pedagoški ravni gre predvsem za pomanjkanje učnega kadra, nezadostno seznanjanje o tej zvrsti kulturne dediščine, varstveni dejavnosti itd.

Na popularizacijski ravni ocenjujemo predvsem nezadostno predstavljanje uspešnih posegov v smislu izboljšanja bivalnih razmer.

V novi državi ugotavljamo rast zavesti o pomenu kulturne dediščine kot nacionalne identitete; skrb zanjo je prešla z občinske na državno raven. Sprejetih ali spremenjenih je bilo več zakonov in predpisov, ki se

nanašajo na področje varstva, v pripravi sta nova kulturna politika in nacionalni kulturni program. Ključni cilj varstvene stroke je težnja po preseganju lastnega resorja, zaenkrat predvsem v smeri urbanističnega in krajinskega načrtovanja.

Za razliko od 'žive' kulture je državna regulacija pri varstvu nujna, saj lahko le država z ustreznim varstvenim zakonom in podzakonskimi akti zagotovi učinkovito varovanje vrednote dediščine. Varstvo kulturne dediščine je umeščeno v resor kulture zaradi kulturnih ciljev in glavnih smeri delovanja. Po drugi strani pa za varstvo kulturne dediščine ni pomembno, da bi bile odločitve v zvezi z njim samo kulturne. Za varstvo je najpomembnejše, da so odločitve dolgoročne in da odgovornost zanje ne sprejmejo samo lastniki, stroka in državni proračun, ampak tudi drugi resorji in javnost v smislu celostnega (integralnega) varstva. Slednje načelo uresničujemo predvsem tako, da varstvo dediščine pravočasno in enakovredno vključimo v vse postopke načrtovanja in izvajanja razvojnih odločitev na ravni države in lokalnih skupnosti.

Zakonodajna raven

Delovna skupina etnologov konservatorjev pri Slovenskem etnološkem društvu v zadnjih dvajsetih letih aktivno sodeluje pri pripravi nove varstvene zakonodaje. Pripravili smo smernice za novi varstveni zakon, ki smo jih posredovali zakonodajalcu. Pri tem moramo poudariti pomembno dejstvo, da je problemska vsebina prispevkov in diskusije sledila priporočilom resolucije Sveta Evrope o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam integralnega varstva stavbne dediščine iz l. 1976, povzetkom seminarja Sveta Evrope o integralnem varstvu kulturne dediščine iz l. 1994 v Ljubljani in ugotovitvam poročila Michaela Wimmerja Kulturna politika v Sloveniji, Osnutek poročila evropske skupine ekspertov iz l. 1996.

Uspešen premik v tej smeri zasledimo v Odloku o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije (Ur. l. RS 11/99), ki ne upošteva kot zakonskega dejstva samo celostnega varstva kulturne dediščine, prenove in ohranjanja kulturne raznovrstnosti ter kulturne identitete slovenskega nacionalnega prostora, ampak obravnava tudi druge kakovostno grajene ali kako drugače ustvarjene prostorske prvine zaradi materialnega, gospodarskega, kulturnega in socialnega pomena.

Strokovna raven

Dokaj nevarno pomanjkanje etnologov konservatorjev glede na razmerje objektov dediščine vsakdanjega življenja na podeželju do ostalih zvrsti bi lahko uredili z zaposlitvijo diplomantov, slušateljev predmeta Etnološko konservatorstvo, ne samo v varstveni službi, ampak bi jih usmerili tudi v samostojne poklice in v najrazličnejše druge ustanove (od občin do načrtovalskih organizacij). S povečanim številom etnologov konservatorjev, bi bilo ustrežnejše 'pokrito' njihovo redno delo, po drugi strani pa bi gotovo v izdatnejšem obsegu izpeljali prepotrebno

interdisciplinarno zasnovane delovne naloge. Z oblikovanjem manjših delovnih skupin v zavodih, ki bi izdelovale projektne modele za posege na nivoju idejnih načrtov, bi vsekakor pospešili ustrezno naravnane obnovitvene posege. Potrebno je torej pospešeno raziskovalno delo na vseh nivojih strokovnih nalog, seveda na osnovi trdno dograjene metodologije, s katero se etnologi konservatorji intenzivno ukvarjamo.

Finančna raven

Poleg denarne pomoči, ki jo država iz proračuna namenja lastnikom kulturnih spomenikov ali dediščine moramo pospešeno uveljaviti nove oblike financiranja iz različnih virov, omogočiti razvoj zasebnih spodbud in mecenstva na tem področju (od nevladnih dobrodelnih organizacij, skladov do specializiranega podjetništva). Sistem davčnih olajšav bi moral biti usklajen z bančno politiko dolgoročnega kreditiranja, ki bi omogočala posebne pogoje kreditiranja posegov v spomeniškovarstveni fond. Prepričani smo, da bi morali biti krediti spodbudljivi, torej kar najbolj ugodni, če bi imetnik spomenika upošteval vse zahteve varstvene službe. Davčni zakon bi moral bolj upoštevati možnosti mecenstva.

Izvajalska raven

Precej velik problem pri izvajanju neposrednih varstvenih posegov so proizvajalci dragih in redkih gradiv ter vedno manj usposobljeni izvajalci za posege na spomeniških objektih. V zadnjem času si še posebno varstvena služba prizadeva vzbuditi zanimanje za te poklice, zlasti med mladimi.

V (predhodno predstavljenih) varovanih območjih bi morali še posebno spodbujati ohranjanje poklicev za pridobivanje ustreznih gradiv in izvedbo prenove na objektih kulturne dediščine ter za doseganje višje, kakovostnejše ravni novogradenj.

Raven lastnikov in uporabnikov

Lastništvo kot osnovo za postavitev, obstoj, danes pa ohranitev objektov kulturne dediščine nasploh bi morali vzbudjati še posebno v smislu njegove kontinuitete, in sicer na vseh nivojih varstva (prek zakonodaje, strokovne pomoči pri aktivnem varovanju, združenj lastnikov).

Lastnikom praviloma niso znane vse njihove pravice in obveznosti v zvezi z lastninsko pravico, tako možnosti odvzema kot tudi odkupa kulturnega spomenika oziroma objekta kulturne dediščine. Predstavljen bi jim moral biti še posebno njegov pomen ter finančne in upravne možnosti ob vsakršnih neposrednih posegih.

Vzgojna raven

Na vseh ravneh šolanja in v izvenšolskih dejavnostih (tudi v povezavi z lokalno samoupravo) je treba tako nepremični dediščini vsakdanjega življenja kakor varstveni dejavnosti nasploh posvetiti več pozornosti, kar bo prav gotovo dolgoročno prispevalo k izboljšanju zgodovinske zavesti in zgodovinskega načina razmišljanja.

Kot uspeli napredek v tej smeri omenjamo nove, ciljno

naravnane učne načrte osnovnega šolstva, ki nudijo z izbirnimi predmeti več znanj o varstvu in dediščini nasploh.

Popularizacijska raven

Zavedamo se, da bi izdatnejše predstavitve temeljnega poslanstva varstvene dejavnosti, še posebno pa uspeših obnovitvenih posegih v odmevnih medijih veliko prispevale k upoštevanju naše dejavnosti med lastniki objektov nepremične kulturne dediščine in tudi vse zainteresirane javnosti. Skrbeti moramo za ustrezno dostopnost dediščine čim širšemu krogu obiskovalcev, kot npr. tisk biltena o ogroženih kulturnih spomenikih in dediščine v smislu njihove prodajne ponudbe.

Kot izhodišča za razvijanje vseh opredeljenih ravni, ki so ključnega pomena za izboljšanje stanja in varstva dediščine vsakdanjega življenja na podeželju, omenjamo zlasti naslednja gradiva. Kot obstoječi naj omenimo Listino o podeželski stavbni dediščini, ICOMOS Mexico 1999 in Stavbarstvo na podeželju: Strategija za Evropo, ECOVAST 1996. V pripravi je Tretje skupno poročilo Projektne skupine za zgodovinska središča Delovne skupnosti Alpe-Jadran, ki naj bi usmerjalo politiko vlad članic Delovne skupnosti v smislu določanja ciljev, strategije in konkretnih pobud, še posebno v zvezi z varstvom, obnovo dediščine vsakdanjega življenja in načrtovanjem novogradenj na podeželju.

Literatura:

- CEVC, Tone et.al. 1976: Stavbarstvo in stanovanjska oprema. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice 5. Ljubljana, 25-110.
- ECOVAST, Stavbarstvo na podeželju, Strategija za Evropo. 1996.
- FISTER, Peter 1976: Etnološko raziskovalno delo v interdisciplinarni nalogi varovanja etnoloških spomenikov. V: Glasnik SED 16/3, Ljubljana, 42-45.
- 1979: Izkušnje in naloge pri revitalizaciji (prenovi) spomeniško pomembnih mestnih in vaških jeder. V: Varstvo spomenikov 22, Ljubljana, 21-53.
- HAZLER, Vito 1999: Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem. Ljubljana.
- ICOMOS, Listina o podeželski stavbni dediščini. Mexico 1999.
- KOMELJ, Ivan 1984: Varstvo etnoloških spomenikov v luči razvoja spomeniško varstvene zakonodaje in ideologije varstva. V: Varstvo spomenikov 26, Ljubljana, 39-46.
- KOŽELJ, Zvezdana 1997: Problematika stanja in varstva ljudskega stavbarstva v Sloveniji. V: Varstvo spomenikov 36, Ljubljana, 103-117.
- 1997a: Etnologija v dejavnosti varstva nepremične dediščine. V: Glasnik SED 37/1-2, Ljubljana, 3-8.
- 1998: Izhodišča za nacionalni program varstva nepremične etnološke dediščine. V: Glasnik SED 18/3-4, Ljubljana, 72-77.
- KREMLJEN, Slavko 1976: Uvod. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Ljubljana, 1-52.
- KULTURNA POLITIKA v Sloveniji. V: Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije. Ljubljana 1997, 135-147.
- SPLOŠNE usmeritve za pripravo Nacionalnega kulturnega programa. V: Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije. Ljubljana 1997, 264-265.
- NOVAK, Vilko 1956: O bistvu etnografije in njeni metodi. V: Slovenski etnograf 9, Ljubljana, 7-15.

ODLOK O SPREMEMBAH in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana RS. V: Uradni list RS 11 / 99.

OREL, Boris 1954: Problematika varstva etnografskih spomenikov v Sloveniji. V: Slovenski etnograf 6-7. Ljubljana, 11-34.

SEDEJ, Ivan 1967: Nekaj načelnih vprašanj varstva etnoloških spomenikov V: Varstvo spomenikov 11, Ljubljana, 74-80.

- - 1970: Resnica in mit v teoriji spomeniškega varstva. V: Varstvo spomenikov 15, Ljubljana, 7-14.

- - 1976: Varstvo spomenikov v luči varovanja stavbne dediščine. V: Varstvo spomenikov 20, Ljubljana, 325-336.

- - 1978: Prispevek h konservatorski metodologiji in teoriji. V: Vestnik 4, Ljubljana, 66-107.

- - 1978a: Etnološke raziskave in delež etnologije v raziskovanju pogojev za ohranjanje starih mestnih in vaških jeder. V: Glasnik SED 18/3, Ljubljana, 58-60.

- - 1978b: Družbeni pomen stavbne dediščine in odnos med kulturnim in naravnim okoljem (Teze za razpravo). V: Glasnik SED 18/4, Ljubljana, 65-67.

- - 1980: Etnološki spomeniki in etnologija. V: Poglavlja iz metodike etnološkega raziskovanja - 1. Ljubljana, 26-38.

SVET EVROPE, RESOLUCIJA o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam integralnega varstva stavbne dediščine, Strasbourg 1976.

SVET EVROPE, KONVENCIJA o varstvu stavbne dediščine Evrope, Granada 1985.

SVET EVROPE, STAVBNA DEDIŠČINA in podeželski razvoj, Strasbourg 1988.

SVET EVROPE, PRIPOROČILO o varstvu in prenovi podeželske stavbne dediščine, Strasbourg 1989.

/več avtorjev/ OKROGLA MIZA: Etnologija - arhitektura. V: Glasnik SED 20/1, Ljubljana 1980.

/več avtorjev/ ZBORNIK POSVETOVANJ 'Muzej na prostem v Sloveniji' in 'Odnos slovenske etnologije do arhitekturne dediščine in sodobnega stanovanjskega načrtovanja'. Ljubljana 1981.

WIMMER, Michael 1996: Evropski program za evaluacijo nacionalne kulturne politike, Kulturna politika v Sloveniji. V: Osnutek poročila evropske skupine ekspertov, Svet Evrope.

ZAKON O VARSTVU kulturne dediščine. V: Uradni list RS 7/99.

